

Відгук
офіційного опонента на дисертаційну роботу

Вікторії Михайлівни Назарук

«Формування барокового стилю у творчості літераторів острозького кола
(друга половина XVI – перша половина XVII ст.)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Постать князя Василя-Костянтина Острозького в українській історії була яскравим прикладом національного героя. Він був мудрим дипломатом, меценатом, далекоглядним політиком, просвітителем, непохитним захисником православної віри, вільно володів грецькою та латинською мовами і дуже багато зробив для розвитку освіти, науки, культури на теренах України за свій довгий 81-річний життєвий шлях. Історик Наталія Яковенко слушно зазначає, що «роль Острозького науково-освітнього центру не обмежується функціями суто культурними. Саме його вихованцям, котрі невдовзі один по одному перемістяться до Києва, випаде перегорнути нову сторінку в історії України ...». Свою резиденцію у місті Острог князь перетворив на визначний культурно-просвітницький осередок із власною кириличною друкарнею, який сучасники справедливо називали «Волинськими Афінами»; в ньому зібрав і згуртував представників тогочасної гуманітарної еліти – поетів, друкарів, письменників, культурних діячів, котрі активно пропагували поширення освіти серед краян. Придворний поет князя Симон Пекалід склав «Похвалу місту Острогу», щоб уславити цей провідний центр, а перший ректор Острозької академії, письменник-полеміст, ерудит і вчений Герасим Смотрицький у віршовій передмові до першої друкованої повної «Біблії» 1581 року, яку він редагував, зафіксував цю надзвичайно важливу подію для всіх християнських конфесій, яку ініціював і фінансово підтримував князь Острозький: «Константин же

єдину соборную церков писанієм возвыси», тобто автор увиразнив глибоку пошану до мецената, котрий дбав не про постійне примноження власних матеріальних статків, а піклувався про національні й духовні інтереси українців.

У своїй роботі Назарук В. М. досліджує добу раннього бароко у вітчизняній літературі, простежує та всебічно аналізує барокові особливості у творах представників Острозького культурно-освітнього гуртка – Герасима та Мелетія Смотрицьких, Андрія Римші, Даміана Наливайка, Христофора Філалета, Віталія Дубенського, творчість яких стала невід’ємною складовою загальнонаціонального літературного процесу.

На підставі аналізу літературних текстів авторка встановила провідні жанрово-композиційні, тематичні, ідейно-художні та смислові аспекти в українському письменстві другої половини XVI – першої половини XVII століть.

Новизна дисертаційного дослідження полягає у визначенні національної специфіки барокових ознак у літературних доробках представників Острозького осередку, глибокому аналізу особливостей моделювання образів, з’ясуванні ролі та функції Острозької академії у процесі створення нового стилістичного канону у системі тогочасної давньої літератури.

У першому розділі дисертації «Зародження українського літературного бароко як наукова проблема» дослідниця пише про тлумачення терміну «бароко» європейськими та українськими філологами, істориками та літературознавцями, аналізує елементи раннього бароко у творах літераторів-острожан, враховуючи національні особливості й місцевий колорит, світогляд та авторську індивідуальну манеру, які яскраво проявилися у творчій спадщині митців. Авторка пов’язує зародження барокового стилю в українській літературі з просвітницькою діяльністю представників

культурного центру міста Острога, і вказує на той факт, що у другій половині XVI століття літературний процес зазнав змін, бо автори, як представники гуманітарної еліти, починають звертатися до віршової мови, яка значно полегшувала сприйняття інформації, подавала дидактичні настанови, зображувала події з реального життя, підсилювала емоційно-естетичний вплив на цільового читача. На підставі аналітичного огляду Вікторія Михайлівна робить висновок про пропагандистську діяльність митців Острозького кола, котрі своїм основним завданням вважали зміцнення православної віри й поширення духовної культури як символу єдності нації незалежно від стану, статі чи віку. Провідними образами їхніх творів стають заслужені сучасники, які відзначилися конкретними справами на ниві розбудови освіти, світської й духовної культури, боротьби з ворогами-уніатами, а глоризація достойників стає моделлю для синтезу сприйняття реальності та традиційного підходу у пошанівку добродішних адресатів.

Другий розділ дослідження присвячено всебічному аналізу доробків літераторів Острозького гуртка, які представлені всіма різнобарвними відтінками екзистенційної рефлексії, індивідуальної рецепції дійсності та реакції на суспільно-історичні події, поетичні пошуки та вироблення духовно-моральної повчальності, яка посідала чільне місце у творах представників цього культурно-освітнього кола. Полемічний трактат Герасима Смотрицького «Ключ царства небесного» репрезентує нащадкам модель духовного оновлення людини через самопізнання, щирі молитви й активну громадську діяльність заради збереження національної мови, християнської віри й культури. Авторка виокремлює основний метафоричний образ «Церкви-Матері» у творі, зазначивши, що його потім використають у своїх доробках Мелетій Смотрицький, Клірик Острозький, Іван Вишенський.

У польськомовному «Треносі» Мелетій Смотрицький звеличує представників княжого роду Вишневецьких, порушує проблеми людського

щастя, доброчинності, служіння своєму народові, ідейної боротьби проти унії. Цей трактат представляє зразок полемічного протесту проти окатоличення православних міщан міста Вільно у 1609 році; свідком цієї драматичної події і був представник Острозького кола, тому як свідомий і освічений патріот, він не зміг залишитися осторонь. Творча майстерність автора простежується у використанні «риторичного декору» (вислів Мирослава Трофимука), часових алюзій, вишуканих метафорах, алегоричних образах, символах, що вказує на барокову поетику його творів.

Дослідниця подає наявну інформацію про біографічні дані та творчість українсько-білоруського перекладача й письменника Андрія Римшу, котрий був безпосередньо пов'язаний з діяльністю Острозького гуртка, проаналізувала стилістичні характеристики його полімовного доробку в контексті розгляду генези явища бароко. Авторка подає повний список творів митця, зосереджується на аналізові літературної спадщини, яка представлена «Хронологією», «Декетеросом», епіграмами, панегіриками, діаріушами, гербовими віршами, перекладами. Значна увага приділена соціальній місії письменника, яка полягала в увіковіченні подвигів та позитивних чеснот достойних сучасників.

Даміан Наливайко керував друкарнею в Острозі, займався написанням та підготовкою до видання навчальної та просвітницької літератури. Його геральдична поезія – це яскравий приклад уславлення мужності, звитяги, доброчинства меценатів, переплетіння героїко-діяльної та містичних ліній у їх діяннях. Автор сконцентрував свою увагу на державотворчій ролі князя Острозького, чії конкретні вчинки мали велике історичне значення для культурно-освітнього розвитку нашого народу. Д. Наливайко також по-філософськи осмислює проблему плинності й вартості часу, який даний кожній людині не для марнування, а для корисних справ та активної богонатхненної діяльності. Авторка зазначає, що індивідуальною рисою його поезії є використання нерівноскладового вірша.

«Апокрисис» Христофора Філалета представляє зразок довершеної полемічної публіцистики та красномовства, в якому автор тлумачить читачам причини релігійної дискусії між православними та уніатами, засуджує свавілля єпископів-відступників, розкриває перед громадськістю правду про злочинні дії феодалів; кожна думка супроводжується фактами, наводяться цитати з офіційних документів та літературних джерел. Назарук В. М. вказує на характерний для барокового стилю прийом використання автором різноманітної аргументації, численних анафоричних та синонімічних конструкцій, розлогих тирад, риторичних фігур, фразеологічних зворотів, строкатої манери вислову, а прикметною авторською методикою є внутрішній діалог, який свідчить про практичний досвід ведення дискусій та ерудицію полеміста.

Майстер афористичних віршів о. Віталій Дубенський у книзі «Діоптра» показує одвічні філософські проблеми індивіда та його сутності – марність та швидкоплинність людського існування, життя й смерті, гріха та каяття; автор намагається глибше проникнути у внутрішній світ людини, подає морально-дидактичні настанови для вдумливого читача щодо виховання, навчання, як бути чесним та реалістично сприймати навколишній світ. Дослідниця дійшла висновку, що поетичні вислови Віталія можна ідентифікувати як дидактичні афоризми, які викривають мирські вади й возвеличують моральну велич добродійної людини, допомагають викристалізувати модель поведінки сучасника. Визначною бароковою рисою моральних напучувань Віталія Дубенського виступає деталізація негативних рис людей за допомогою вживання відповідної експресивної лексики.

Авторка припускає, що анонімний автор «Ляменту міщан острозьких» був тісно пов'язаний з Острогом й, вірогідно, був випускником академії. Причиною написання твору стала реальна подія, яка відбулася на Великдень у Острозі, коли онука князя Василя-Костянтина вирішила перепоховати тіло діда у католицькому костьолі, що і викликало криваву сутичку між

православними й уніатами. Невідомий поет ілюструє твір прикладами і образами з античної історії, біблійними сюжетами, насичує текст риторичними запитаннями і окликами, зверненнями до протектора, увиразнюючи тезу про денационалізацію та окатоличення волинської шляхти.

Основний зміст дисертаційного дослідження висвітлено у семи публікаціях, які надруковані у фахових виданнях та одна у закордонному часописі.

Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (216 позицій) і двох додатків, загальний обсяг дослідження – 180 сторінок, основний текст розміщено на 153 сторінках. Необхідно звернути увагу на деякі орфографічні, стилістичні, а також технічні помилки, які загалом не впливають на позитивне враження від пропонованого дослідження.

Зауваження до дисертаційної роботи.

У своїй дисертації Назарук В. М. досліджує зародження доби бароко в українському письменстві, яке безпосередньо пов'язане з просвітницькою працею князя Василя-Костянтина Острозького та літературною діяльністю інтелектуалів культурно-освітнього гуртка, фундатором якого був, за висловом І. Франка, наш «славний князь у просвіті». Особливу увагу авторка приділила аналізу локальної специфіки у різножанрових творах острожан, в яких виразно простежується ментальність, екзистенційність, самобутність, висока духовність та індивідуальність авторів, обґрунтувала барокову естетику, поетику й історико-літературну значимість їх доробків.

У другому розділі (підрозділ 2.6) авторка мовить про тематичну співзвучність фрагментів тексту «Діоптри» Віталія Дубенського зі «Строфами» І. Франка. Загальновідомо, що Іван Якович дуже цікавився історією Острозької академії, тому варто простудіювати його розвідку «Шість записів князя Іллі Костянтина Острозького з р. р. 1535-1540» (1912), а

також долучити статті сучасних авторів: Віталія Шевченка «Українське літературне бароко кінця XVI – XVIII ст.: спроби узагальнення» (2000), Бориса Шалагінова «Естетика і поетика літератури Бароко» (2003), Ольги Новик «Традицієтворча роль барокової літератури» (2009), фундаментальну працю Івана Власовського «Князь Костянтин Василь Острозький патріот і оборонець православ'я в історії українського народу» (1958), монографію Мирослава Трофимука «Латиномовна література України XV – XIX ст.: жанри, мотиви, ідеї» (2014), в якій підрозділ 3.3 третього розділу присвячений художності епохи Бароко та новішу книгу Валентини Соболю «Українське бароко. Тексти і контексти» (2015) для всебічного дослідження питання про функціонування та особливості доби бароко в нашій культурі; поза увагою авторки також залишилися життєпис Мелетія Смотрицького, написаний холмським єпископом Яковом Сушею та ґрунтовна монографія професора Дейвіда Фріка (1995), які розкривають деталі життя та творчого шляху визначного діяча-полеміста Острозького гуртка.

Застосування силабічної системи віршування на українських теренах бере початок у XVI столітті, зокрема в Острозькій Біблії 1581 року вміщена присвята Герасима Смотрицького князю Острозькому, а Мелетій Смотрицький у «Граматичі» описав сапфічний вірш. Щоправда, цей аспект чомусь залишився поза розглядом дисертантки, хоча тогочасна поетична мова мала яскраво виражений бароковий характер.

У роботі також недостатньо проаналізовано систему тропів, зокрема мореплавні (вислів Е. Р. Курціуса) та солярні метафори, які охоче вживали митці Острозького осередку. Так, у другому розділі авторка цитує рядки з вірша Даміана Наливайка «Про час» (підрозділ 2. 4) та полемічного трактату «Апокрисис» Христофора Філалета (підрозділ 2. 5), в яких наявні характерні для стилістики бароко зображувальні засоби.

Однак ці недоліки не мають принципового значення, швидше носять методичний характер і не зменшують наукову та практичну значимість результатів дисертації.

Новизна та актуальність проведеного дослідження дають право вважати, що дисертація Назарук Вікторії Михайлівни відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література.

Офіційний опонент

доцент кафедри іноземної філології

та перекладу

Київського національного

торговельно-економічного університету

кандидат філологічних наук

К.В.Богатирьова

Засвідчую
підписом
К.В.Богатирьова